schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 26 | december 2015

Resultaten Meetnet Amfibieën 2014

Adder terug in Groningen

Eerste hulp bij Ranavirus

Zeeschildpadden

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Amplex gewone pad x groene kikker (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Aaf Verkade
Adviesraadleden
André Roukema
Annemarieke Spitzen
Bastiaan Walpot
Ber van Perlo
Cazandra Photographs
Durk Jelle Venema
Edwin Dijkhuis
Esther Dondorp
Gré ter Woord
Hans Grooters
Johann Prescher
Jöran Jansse
Lars Soerink
Lei Paulssen
Marc Schils
Mark Zekhuis
Marnix de Zeeuw
Martijn Schiphouwer
Pedro Janssen
Peter van der Burg
Remco Ploeg
Ria Kramer
Rianne Koen
Richard Slagboom
Richard Struijk
Pieter Toepoel
Rolf van Leeningen
Ronald de Boer
Silvan Puijman
Stephan Sneijder
Wilco van den Berg
Wilfried de Jong

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde Publish Impuls - Cross Media Solutions

Druk: Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 AquaHortus
4 RAVON vissenweekend 2015
5 Snoek met twee staarten
6 Adder terug in Groningen!
6 Verbrande adder
7 Adderexcursie West-Drenthe
7 Inventariseren in de file... alsof het zo moest zijn!
8 Bastaardkikkers in eigen tuin
8 Boomkikkers Neede
9 Blauwe groene kikker
10 Padden overdag op mierenjacht
10 Gladde slang vangt hazelworm
11 Adderexcursie voor Veluwse boswachters
12 Trends in aantallen NEM Meetnet Amfibieën 2014
14 Losse waarnemingen omzetten naar daglijstjes
15 Eerste hulp bij Ranavirus
16 Addersymposium in het Jaar van de Adder
17 Bijvangsten plaatjesonderzoek
18 Verspreidingsonderzoek met behulp van geologische kaart
19 Worst op het menu
19 Wat vangt de kat?
19 Gladde slang eet jonge adder
20 Mulderskop – vier subadulte gladde slangen onder een tegel
21 Vragen over vrijwilligerswerk?
21 Tuintelling.nl – al meer dan vijfduizend tuintellers
22 Activiteiten
23 Contactpersonen
24 Zeeschildpadden

redactioneel

06

12

15

24

Monitoring is het meten van gegevens om ontwikkelingen over de tijd vast te stellen. Bij het NEM Meetnet Amfibieën draait het om de trend in aantallen of de trend in verspreiding van deze soortgroep. Monitoren is per definitie een zaak van lange adem. Jaar in jaar uit gaan honderden vrijwilligers er op uit, in nacht en ontij, om te luisteren of te zoeken naar amfibieën, al dan niet gewapend met schepnet, fuik, zaklamp, hydrofoon.

Sinds 2013 hebben binnen het NEM Meetnet Amfibieën enkele grote veranderingen plaatsgevonden. Voor de waarnemers is er een online invoerportaal ontwikkeld waarmee vrijwilligers zelf hun telgegevens kunnen invoeren. RAVON is hiermee eerder dan de Nederlandse belastingdienst afgestapt op de papieren mailings! Maar zoals blijkbaar gebruikelijk bij grote ICT-projecten duurde het traject langer dan gepland. Deze transitie heeft vertraging opgeleverd voor de datalevering aan het CBS. Maar in deze nieuwsbrief kunnen we dan eindelijk indexen en trends presenteren voor vijf soorten die middels aantalstellingen worden gevolgd. Het betreffen de trends van de vuursalamander, knoflookpad, boomkikker, geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad.

De tweede grote verandering is dat vanaf 2014 het NEM Meetnet Amfibieën deels is overgestapt naar trends in verspreiding. Hiervoor is in april 2015, naast het lopende meetnetprogramma, gestart met het verzamelen van daglijstjes. Een daglijstje is niets meer of minder dan een (gerichte) inventarisatie waarbij we zeker weten dat alle waargenomen soorten zijn doorgegeven. Dit geeft waarnemers flexibiliteit in ruimte en tijd. Via een kaartmodule op de RAVON-website kan er met enkele klikken een kilometerhok worden geselecteerd, of worden gecheckt waar het wenselijk is te gaan inventariseren. Ook kunnen de nulwaarnemingen hier worden doorgegeven (wel bezocht, niets waargenomen). Met een herhaalbezoek van een kilometerhok kan de trefkans van de trend in verspreiding berekend worden. In deze nieuwsbrief worden echter nog niet de trends in verspreiding gepresenteerd. Het CBS en RAVON zijn deze trends nader aan het bekijken, daar komen we in een volgende nieuwsbrief op terug. Nog even geduld hiervoor. Maar gelukkig is monitoring een zaak van lange adem.

Edo Goverse

Bij deze nieuwsbrief treft u een nieuwe herkenningskaart (inclusief protocol) aan over zeeschildpadden die kunnen stranden op de Nederlandse kust.
De herkenningskaart is ook te downloaden op www.ravon.nl (ga naar › Infotheek › Soortinformatie › Herkenningskaarten).

AquaHortus

Onder water in Leiden trekt wederom veel bekijks

Ruim 20.000 bezoekers hebben van 5 t/m 27 september tijdens de AquaHortus in de Hortus botanicus te Leiden de vissen en kreeften uit de Leidse grachten op ooghoogte kunnen observeren. Een geweldige aanvulling op de met een Gouden Zwaluw bekroonde fototentoonstelling "Blik Onder Water in Leiden" uit 2014.

Karper, baars, paling en stekelbaarsjes waren erg populair. Heel onverwacht, maar daardoor extra leuk, was de 'authentieke rommel' waartussen alle grachtenvissen zwommen. Zo werd een portemonnee bewaakt door de snoekbaarzen, konden de zeelten met een opgedoken mobieltje 'naar huis bellen' en deed een opgeviste antieke kassa, met daarop de rode Amerikaanse rivierkreeften, veel mensen glimlachen.

Dit 'live'-vervolg van Blik Onder Water in Leiden was mogelijk dankzij de uitnodiging van AquaHortus 2015 en De Natuurvriend (Leidse aquarium- en terrariumvereniging).

De mooiste uitspraak die we opvingen tijdens het observeren van de bezoekers: "Wat gaaf, ik wist niet dat er wel 18 soorten vis in de Leidse grachten rondzwemmen!".

Aaf Verkade & Kris Joosten

Sjakie de rivierkreeft was populair bij de kinderen (Foto: Aaf Verkade)

Ook de opgeviste spullen zoals deze antieke kassa deden het goed in de tentoonstelling (Foto: Cazandra Photographs)

RAVON vissenweekend 2015

Vrijdag 9 oktober was het eindelijk zover, ik had er lang naar uitgekeken en stond te popelen van ongeduld om te vertrekken naar mijn eerste vissenweekend. Samen met een groot deel van de Werkgroep Vissenonderzoek Friesland begonnen we aan de lange reis naar Noord-Brabant. Met 59 soorten, waarvan er veel niet in Friesland voorkomen, is dit natuurlijk een extra interessante provincie voor ons Friezen. Voldoende stof tot gesprek dus tijdens de reis en we waren er dan ook zo. We kwamen aan bij een prachtige groepsaccommodatie in Loon op Zand, het weekend kon beginnen!

Dag 1: Vissenquiz en natuurlijk gelijk vissen

Nadat we even een patatje hadden gescoord bij de lokale snackbar begon de avond met een inleiding waarbij de plannen voor het weekend werden gepresenteerd. Dat zag er alvast veelbelovend uit! Daarna was het tijd voor een interessante lezing door Marcel Cox van Waterschap Aa en Maas en aansluitend de traditionele vissenquiz. De quiz werd dit jaar verzorgd door Jelger Herder en was natuurlijk voorzien van veel van zijn prachtige foto's (en de winnaar is... zie foto). Na de quiz stond er voor die avond eigenlijk niets meer op het programma,

maar de echte fanatiekelingen, waaronder ikzelf, konden natuurlijk niet wachten en gingen alvast op pad. Uitgerust met schepnet en zaklamp hebben we een paar beekjes in de omgeving bezocht, met als resultaat een paar mooie beekvissen, zoals bermpje en riviergrondel en een hele hoop kreeften.

Dag 2: Beekprikken, rivierdonderpadden en nog veel meer
Na een kort nachtje en een lekker ontbijtje werd de groep opgesplitst om vervolgens in kleine groepjes verschillende gebieden te inventariseren. Een aantal groepjes ging op zoek naar de grote modderkruiper in het noorden van Brabant, één groepje ging in de Beerze vissen in de hoop een kwabaal te vangen en het groepje waar ik in zat, had de taak om een hele hoop beekprikken te vangen in de Keersop. Ons doel was om zo'n 250 prikken te vangen en ze vervolgens in de Reusel uit te zetten voor een herintroductieproject. Van ons groepje had nog nooit iemand een beekprik gevangen, maar gelukkig was Frank Spikmans erbij om ons de fijne kneepjes van het prikken vangen te leren. We kwamen aan bij een prachtig snelstromend beekje en al snel stonden we allemaal met ons waadpak aan in de modder te wroeten om de beekprikken in onze schepnetten te jagen. Het was even oefenen, maar het duurde niet lang voordat iedereen zijn eerste beekprik gevangen had en na een tijdje haalden we de een na de ander uit de modder! Uiteindelijk hebben we ruim 250 priklarven en zelfs drie volwassen exemplaren kunnen vangen. Als 'bijvangst' hadden we een paar Amerikaanse hondsvissen, ook erg leuk! Na het tellen en meten en een uitgebreide fotosessie van deze prachtige beestjes reden we naar de Reusel om onze vangst vrij te laten. Het was een bijzondere ervaring om aan zo'n project mee te mogen werken en we hopen natuurlijk allemaal dat er over een paar jaar weer een mooie populatie beekprik in de Reusel huist!

Na een lange dag vissen kwamen alle groepjes weer bij elkaar en werden de belevenissen van die dag met elkaar gedeeld onder het genot van een heerlijke barbecuemaaltijd. Een aantal groepjes had grote modderkruipers gevangen en het kwabaalgroepje had, zoals verwacht, geen kwabaal kunnen

Remco Ploeg, winnaar vissenquiz 2015.
(Foto: Martijn Schiphouwer)

vangen maar wel kopvoorn en rivierdonderpad. Na de maaltijd stond er een lezing over zaklampvissen op het programma en aansluitend mochten we zelf in het donker ons geluk beproeven, op zoek naar rivierdonderpad of grote modderkruiper met een zaklamp. Het zaklampvissen was zeer geslaagd, want door het kraakheldere water in het Wilhelminakanaal hebben we niet alleen rivierdonderpad maar ook marmergrondel, grote snoeken, baarzen en een snoekbaars waargenomen.

Dag 3: Zegenvissen in de Maas
Helaas was de laatste dag al weer snel aangebroken, maar gelukkig stond er nog iets leuks te gebeuren, namelijk het zegenvissen in de Maas. Met een groot sleepnet hebben we tussen de kribben van de Maas gevist met als resultaat een paar typische riviersoorten. Vooral de windes en roofbleien waren in grote aantallen aanwezig en samen met een aantal snoekbaarsjes, zwartbekgrondels, Pontische stroomgrondels en twee kleine harders was dit een mooie afsluiting van een zeer geslaagd weekend. Op naar het vissenweekend 2016!

Dankwoord
Met dank aan Arthur de Bruin en Martijn Schiphouwer die dit weekend uitstekend hebben georganiseerd, Frank Spikmans voor het organiseren van het prikken vangen, en alle deelnemers voor hun inzet en gezelligheid waardoor dit weekend een onvergetelijke ervaring is geworden!

Remco Ploeg

Snoek met twee staarten

Gré ter Woord zag deze snoek van ongeveer 1 m lang al minstens een week ondersteboven dobberen in de Schotertocht langs haar huis in Flevoland. Met een hark haalde ze de snoek binnen en zag toen in de bek van de snoek de achterpootjes en staart van een rat uitsteken. De rat bleek de snoek fataal.
(Foto's: Gré ter Woord)

Adder terug in Groningen!

Vindplaats adder bij Bourtange. (Kaart: Google Maps)

De enige Nederlandse gifslang, de adder, is terug in Groningen. Twee buitenvrijwilligers van Het Groninger Landschap spotten het vrouwtje van ongeveer 50 cm tijdens werkzaamheden in het uitgestrekte natuurgebied ten oosten van de Vesting Bourtange (zie kaartje). Het Groninger Landschap is bijzonder blij met deze gast, want de adder komt sinds enkele decennia niet meer voor in de provincie.

Het is niet precies bekend waar dit vrouwtje vandaan komt. Hoogstwaarschijnlijk heeft ze de oversteek gemaakt vanuit Duitsland. In Duitsland zijn adders aanwezig in terreinen op een paar kilometer van de grens. De komst van de adder wijst erop dat ze zich thuis voelt in het terrein van Het Groninger Landschap. Het gebied bestaat uit heideschraal grasland met struwelen. Van nature heeft het gebied de neiging zich te ontwikkelen tot een uniform bosgebied maar koniks, schapen en geiten houden het terrein open en zorgen er voor dat plantjes als struikheide, klokjesgentiaan en steenanjer zich er thuis voelen. Het is nu moeilijk voor te stellen dat een groot deel van het gebied 10 jaar geleden nog landbouwgrond was.

De Groningers hoeven beslist niet te vrezen voor deze nieuwe bezoeker. Adders zijn giftig, maar zeker niet agressief of gevaarlijk wanneer ze met rust worden gelaten. Voelt een adder trillingen, wat de komst van mensen of vijanden verraad, dan kiest dit reptiel juist razendsnel het hazenpad.

Silvan Puijman, Groninger Landschap

Verbrande adder

Adder met duidelijke brandwonden op haar achterlijf. (Foto: Stephan Sneijder)

Op de Veluwe, in de omgeving van Kootwijk, heeft in 2013 een heidebrand plaatsgevonden. Qua oppervlakte was de brand niet groot maar wel zeer intens. Twee weken na de brand was ik in het gebied en trof er twee lelijk verbrandde adders aan. Ze waren er zo slecht aan toe dat ik de overlevingskansen van beide slangen klein achtte. Mijn verbazing was daarom groot toen ik half september van dit jaar, twee jaar na de brand, één van deze adders (vermoedelijk een vrouwtje) in dezelfde omgeving terugvond. Ze zag er nog steeds zwak uit, zat erg ruim in haar vel, maar ze had het overleefd. Ik hoop haar over een paar jaar nog eens te kunnen fotograferen.

Stephan Sneijder

Adderexcursie West-Drenthe

Op zaterdag 22 augustus heb Johann Prescher namens de Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN) in kader van het Jaar van de Adder een adderexcursie gegeven in een gebied nabij het Nationaal Park Drents-Friese Wold. Aan de excursie hebben dertien zeer enthousiaste natuurliefhebbers deelgenomen. Het hoofddoel van de excursie was om deelnemers meer te leren over adders. Tijdens de excursie werd daarom ingegaan op de biologie en ecologie van de adder, het leefgebied en bedreigingen voor adderpopulaties. Tijdens de excursie zijn meerdere adders gevonden, ook door enkele deelnemers. Van de adders werden de benodigde gegevens verzameld voor onderzoek, en de deelnemers kregen uitleg over het doel en de methode van het onderzoek in dit gebied. In totaal werden er in drie uur tijd vier adders gevonden: een adult mannetje, een hoogzwanger vrouwtje, een sub-adult vrouwtje en een vrouwtje dat haar jongen niet lang geleden geworpen had. Tijdens de afsluiting werden folders uitgedeeld. Er kwamen veel positieve reacties binnen na afloop van de excursie, en de deelnemers hebben veel geleerd over adders. Kortom: missie volbracht!

Deelnemers kijken toe hoe Johann enthousiast over de net gevangen adder verteld. (Foto: Rianne Koen)

Inventariseren in de file... alsof het zo moest zijn!

Sinds eind jaren '80 houden fanatieke vrijwilligers zich in Gouda en omgeving bezig met de ringslang. Omdat de soort in Gouda vooral van de geluidswal direct langs de A12 bekend is, heeft men zich altijd afgevraagd of hij ook in de middenberm voorkomt. Deze middenberm is breed, taludvormig en plaatselijk goed zon beschenen én bovendien loopt er een watergang doorheen. In theorie zou het dus best kunnen, al is de bereikbaarheid beperkt. Enkele viaducten die onder de A12 liggen zijn de meest voor de hand liggende routes. Succesvol oversteken van de Rijksweg lijkt onwaarschijnlijk. In de jaren '90 hebben enkele vrijwilligers de middenberm tevergeefs afgezocht op ringslangen.

Doodgereden ringslang in middenberm A12 nabij Gouda.

Op 29 september jl. kwam er een einde aan het mysterie van de middenberm. Op weg naar kantoor vanuit Gouda (08.30 uur) kwam ik al direct in een langzaam rijdende file op de A12 richting Utrecht terecht. Net op de grens van Gouda en Reeuwijk kwam ik echt stil te staan. Balen in eerste instantie, maar toen ik uit mijn raam keek, bleek ik precies stil te staan naast een doodgereden ringslang. Het dier lag op het uiterste stukje asfalt tegen de middenberm aan. Omdat we stil stonden had ik nog genoeg tijd voor een foto. Waarschijnlijk betrof het een volwassen mannetje. Deze waarneming vormt het eerste teken van ringslangleven in de middenberm van de A12.

Richard Struijk

Bastaardkikkers in eigen tuin

In schubben & slijm nr 25 hadden wij al een prachtige foto van Durk Jelle Venema opgenomen waarop te zien was dat een kikker werd opgegeten door een andere kikker die in een paargreep gehouden werd. Dit keer weer zo'n prachtige foto, maar nu gaat het er vredelievender aan toe.

Bastaardkikkers die in het najaarszonnetje lekker bij elkaar liggen te zonnen, 2 september 2015. (Foto: Durk Jelle Venema)

Boomkikkers Neede

Teeselinkven
Tot eind jaren 80 was alleen in het Teeselinkven een boomkikkerpopulatie aanwezig. De voortplanting vindt hier nog steeds plaats in een voedselarm en zwak gebufferd ven. Echt heel groot is het aantal boomkikkers in deze populatie nooit geweest. De laatste jaren komen hier altijd wel juvenielen tot ontwikkeling, maar ook dat aantal is nooit groot. Het gebied is ontoegankelijk en niet opengesteld voor publiek; boomkikkers hebben er dus wel voldoende rust. Dit heeft de populatie waarschijnlijk gered.

Needse Vlear / voormalig openluchtzwembad
Begin jaren 90 migreerden boomkikkers naar andere poelen, waaronder een voormalig openluchtzwembad! Na de sluiting verwilderde het zwembad snel en het zou een andere bestemming krijgen, namelijk een bungalowpark. Dankzij de inspanning van omwonenden is dit voorkomen. Er is een poging gedaan om de boomkikkerpopulatie te verplaatsen naar een nieuw gegraven poel, maar deze was te diep en de jeugd had hier meteen karpers in losgelaten. De boomkikkers bleven het zwembad trouw en mede dankzij de strenge Europese Habitatrichtlijn werd besloten om het terrein dan maar speciaal in te richten voor de boomkikker. De drie bassins werden gedeeltelijk gedempt en daarnaast werd een vierde natuurlijke poel gegraven. De bassins raakten snel weer bezet door vis en zullen nooit droogvallen. De poel is nu de kraamkamer voor de boomkikkers. Vorig jaar werden binnen anderhalf uur meer dan 600 juvenielen geteld! Het onderhoud van het terrein rondom dit zwembad wordt gedaan door leerlingen van het MaxX Onderwijs in Neede, die in de wintermaanden met handzagen en snoeischaren opslag verwijderen.

Het voormalige openluchtzwembad waar nog steeds een grote boomkikkerpopulatie te vinden is. (Foto's: Hans Grooters)

Stepping stones / Noordijkerveld
Door de aandacht voor de boomkikker raakten particulieren enthousiast en werden vanaf eind jaren 90 meerdere poelen aangelegd die kunnen dienen als '*stepping stones*' voor de boomkikkers om nieuwe voortplantingsgebieden te bereiken. In de omgeving heeft de afgelopen jaren in tientallen poelen kooractiviteit plaatsgevonden, maar succesvolle voortplanting vindt maar in een beperkt aantal poelen plaats. Onder andere vestiging van vis en verlanding van de poelen zijn hier debet aan. Anno 2015 vindt in ongeveer vijf poelen jaarlijks voortplanting plaats. Binnen de gebiedsgrenzen van Staatsbosbeer zijn recentelijk meerdere poelen aangelegd welke goede kansen bieden. Maar tot op heden blijft het bij deze poelen en laagtes tot enkele roepende boomkikkers die (nog) niet voor nieuwe aanwas zorgen.

Op hemelsbreed vijf kilometer afstand bevindt zich het Noordijkerveld waar ongeveer een tiental geschikte poelen en laagtes liggen. Ook daar tot nu toe slechts incidenteel roepende boomkikkers zonder voortplanting.

Het kunnen "trekkers" zijn, maar uitzetting is ook mogelijk. Dankzij alle maatregelen zijn de kansen voor de boomkikkers in Neede wel aanzienlijk vergroot.

Hans Grooters

Op 22 augustus organiseerde RAVON onder leiding van Hans Grooters en Jeroen Seelen een boomkikkerexcursie naar twee plekken in Neede. Doel was om zoveel mogelijk juveniele en (sub)adulte boomkikkers te tellen. Voorafgaande aan deze excursie had Hans al voorzichtig een kijkje in het eerste gebiedje (voormalige buitenzwembad Neede) genomen en vond toen slechts 1 juveniel en grote aantallen (sub)adulten.

Op de excursiedag zelf werden geen kleine juvenielen in het eerste gebiedje gevonden. De dag was met 28 °C ook een warme dag waardoor de boomkikkers zich wat lager in het struweel ophielden. Gelukkig lieten zich op een schaduwrijk plekje nog ongeveer 20 boomkikkers zien.
De enthousiastelingen konden zelfstandig door het terrein struinen. Het leuke daarvan is dat de mensen wat verspreid rondlopen en niet in "de de rij" hoeven te staan voor een boomkikker. De een wil graag mooie foto's maken, de ander vooral veel boomkikkers zien en weer een ander wil gewoon genieten van wat er nog meer voor moois is. Verspreid over de rest van het terrein telden we nog een twintigtal boomkikkers. Dus in totaal telden we hier ongeveer 40 boomkikkers.

Het tweede gebiedje is een particulier terrein dat 7 jaar geleden ten behoeve van de boomkikker is aangelegd. Met de excursieleden vertrokken we om 12 uur naar dit gebied en hier telden we hoofdzakelijk juvenielen! Door de nog hogere temperaturen later op de dag hebben we hier geen adulten gezien maar wel ongeveer 30 juvenielen en een enkele subadult.

Twee jongere excursieleden gingen nog fanatiek op zoek naar kamsalamanders, want tijdens het RAVON Hemelvaartweekend 2014 werden hier kamsalamandereitjes gevonden. Omdat er in dit gebied leuke watervogels zoals de dodaars broeden wil Hans daar, vooral 's avonds, niet te veel verstoren, en daarom is hij zelf nog niet echt fanatiek naar kamsalamanders op zoek geweest. Helaas werden er geen kamsalamanders waargenomen. Wel wisten deelnemers hem te wijzen op de aanwezigheid van moerashertshooi. Kortom, het was een zeer geslaagde excursie.

(Foto's: Kris Joosten)

Blauwe groene kikker

Deze foto heeft Peter van der Burg gemaakt op 10 augustus 2015. Vanaf begin augustus zag hij enkele keren per week een blauwe kikker op hun terrein (Natuurgoed Van der Burg) in het noordwesten van de plas Kalverbroek in Reeuwijk. Op de foto staan twee vrijwel gelijke kikkers liggend in drijvend fonteinkruid, maar de een is groen en de ander is blauw.

Het blijkt te gaan om een cyanistische groene kikker. Dat is een vorm van blauwkleuring. Door het ontbreken van geel pigment is het dier daardoor niet groen gekleurd maar blauw (geel en blauw vormen samen groen).

(Foto: Peter van der Burg)

Padden overdag op mierenjacht

Op 7 augustus riep mijn vriendin Fleur mij dat ze buiten iets grappigs zag. Verschillende padden zaten op een kluitje bij elkaar in de tuin. Ze ziet wel vaker bijzondere dingen dus ik ben maar direct gaan kijken. En inderdaad, bij een spoorbiels zaten zeker vijf volwassen padden in een cirkeltje bij elkaar. Het was rond een uur of zes in de avond, het was erg zonnig en drukkend. Wat doen die padden op klaarlichte dag?

Toen ik beter keek zag ik dat ze bij een mierennest zaten. Onder de biels zat een mierennest van waarschijnlijk grasmier. Op de biels liepen op dat moment tientallen werkstekster en enkele grotere geslachtsrijpe dieren met vleugels. De mieren waren aan het zwermen en de padden waren hierop afgekomen. De padden zaten in een kringetje rond het nest en af en toe pakten ze de grotere geslachtsrijpe dieren met hun tong. De kleine werksters werden genegeerd. Snel ging ik de camera pakken. Toen ik weer terug kwam schrokken ze wat van mijn komst en verstopten enkele dieren zich weer onder de biels. Na enige tijd kwamen enkele padden terug maar helaas was de activiteit van de mieren alweer sterk afgenomen. Ik wist dat padden mieren aten maar had niet verwacht dat ze overdag zo te zien zouden zijn bij een mierennest dat aan het zwermen is.

Mark Zekhuis

(Foto's: Mark Zekhuis)

Gladde slang vangt hazelworm

In juli ontving ik via een medewerker van het bezoekerscentrum Veluwezoom een foto met de vraag of we hier te maken hadden met een adder of een gladde slang. De foto was gemaakt door André Roukema en opgestuurd (getwitterd) naar de faunabeheerder van het park. Hij hoorde van andere mensen dat het om een adder ging. Maar bij nader inzien blijkt het te gaan om een gladde slang die bezig was een hazelworm vrouwtje te wurgen, en die al een gedeelte van de prooi naar binnen had gewerkt.

André trof het tafereeltje aan tijdens een hardlooprondje vroeg in de avond op de Rhederheide in het Nationaal Park Veluwezoom. Bijna aangekomen bij het rustpunt moest hij opspringen voor wat hij dacht dat een hondendrol was. Helaas liet de gladde slang tijdens het maken van de foto's zijn of haar prooi los en ging ervandoor. Nadat André ongeveer een kwartier gepauzeerd had zag hij de slang terug.

(Foto's : Andre Roukema)

Wat mij opvalt bij de eerste foto (van de verwurging) is dat een gladde slang zo'n grote prooi pakt. Maar nadat de beide dieren weer gescheiden waren, bleek er toch een behoorlijk verschil in grootte te zijn. Je kunt niet goed zien hoever de hazelworm al naar binnen was gewerkt en het was niet duidelijk of de hazelworm nog leefde nadat ze was los gelaten. De breukplek van de staart van de Hazelworm lijkt niet vers, dus de hazelworm is al eerder aan een predator ontsnapt.

André nam aan dat de slang in de tijd dat hij aan het rusten was de hazelworm alsnog heeft verorberd, maar ik vermoed dat de hazelworm nog leefde en er rap vandoor is gegaan. Dat wordt ook bevestigd door een filmpje van de wegkruipende slang, dat net na de rustpauze is gemaakt. Er is geen verdikking te zien waaruit je zou kunnen opmaken dat de hazelworm is opgegeten. De slang in het filmpje had onmiskenbaar dezelfde tekening als de gladde slang op de foto.

Als er mensen zijn die een andere interpretatie bij de foto's hebben dan hoor ik dat graag.

Ronald de Boer
ronald.j.deboer@gmail.com

Wilco legt aan de hand van de net gevangen juveniele adder de kopschildenformule uit aan de boswachters. (Foto: Rolf van Leeningen)

Adderexcursie voor Veluwse boswachters

Op vrijdagmiddag 9 oktober heeft de Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN) in het kader van het Jaar van de Adder een besloten presentatie en excursie georganiseerd voor de boswachters van Staatsbosbeheer en het Geldersch Landschap (de boswachters van Natuurmonumenten konden helaas niet aanwezig zijn). Waardevol was dat alle 'type' boswachters vertegenwoordigd waren (beheer, monitoring, ecologie, communicatie en voorlichting) en zelfs een schaapherder.

Met acht enthousiaste en geïnteresseerde boswachters en drie WAN-leden hebben we op heel ontspannen en informele wijze een dialoog gehad over beheer, onderzoek en samenwerking. Eén van de doelen van de middag was kennis uitwisselen over beheer gericht op reptielen, en de adder in het bijzonder. Maar eigenlijk was het belangrijkste doel om nader kennis te maken met elkaar en een start te maken met een nauwere samenwerking tussen beheerders en onderzoekers. Hierin zijn we deze middag goed geslaagd. Iedereen was enthousiast en de intentie is uitgesproken om communicatielijnen korter te maken en waar mogelijk te intensiveren. Denk bijvoorbeeld aan het delen van een beheerplanning met WAN-leden of aan het nog consequenter en gedetailleerder delen van informatie over adderhabitats aan de terreinbeherende organisaties. Ook is gesproken over 'Hoe zorgvuldig om te gaan met het delen van informatie over adders aan derden'. Tijdens het tweede deel van de middag is er een veldbezoek gebracht aan een onderzoeksgebied. We vonden eerst een gladde slang en de dag werd compleet gemaakt door de vondst van een vrouwelijke juveniele adder.

Tijdens het veldbezoek werden ervaringen en kennis uitgewisseld tussen de beheerders en de WAN-leden. (Foto: Wilco van den Berg)

Kortom; we kijken met tevredenheid terug op deze middag. We richten ons nu op een goede samenwerking tussen de WAN en terreinbeherende organisaties op de Veluwe met als doel de adder een goede bescherming te bieden!
Wij bedanken Staatsbosbeheer Veluwe dat zij deze middag mogelijk maakten door een prachtige vergaderruimte op hun boskantoor met bijbehorende faciliteiten ter beschikking te stellen.

Wilco van den Berg
Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN)

Trends in aantallen NEM Meetnet Amfibieën 2014

Edo Goverse (RAVON) & Marnix de Zeeuw (CBS)
Foto's: Jelger Herder

Het Meetnet Amfibieën is opgezet om in beeld te brengen hoe het met de amfibieën in Nederland gaat. Voor een aantal soorten (vuursalamander, knoflookpad, boomkikker, geelbuikvuurpad en vroedmeesterpad) kunnen we trends in de populatiegrootte berekenen en daarover gaat dit artikel. Voor de andere soorten amfibieën maken we trends in verspreiding.

Vrijwilligers en professionals tellen het aantal vuursalamanders, knoflookpadden, boomkikkers, geelbuikvuurpadden en vroedmeesterpadden die zij tijdens een bezoek aan hun telgebieden waarnemen. De trend van de **vroedmeesterpad** is gebaseerd op het aantal larven dat geteld wordt, voor de andere soorten is de trend gebaseerd op het aantal volwassen exemplaren. In een jaar wordt een telgebied meerdere malen bezocht en voor iedere soort zijn er meerdere telgebieden die goed verdeeld over het verspreidingsgebied van de soort liggen. Telgebieden bestaan doorgaans uit een cluster aan wateren. Alleen de **vuursalamander** wordt gevolgd door het lopen van een landtraject. Met behulp van deze cijfers kunnen we een indruk krijgen van de populatie-omvang van deze soorten in Nederland. Dat doen we door indexcijfers te berekenen. De index van het startjaar wordt op 100 gesteld, de andere indexcijfers in de reeks geven de geschatte relatieve grootte van de populatie weer ten opzichte van het basisjaar. Niet alleen de indexen zijn interessant, ook de trend van die indexcijfers over alle jaren dat de soort geteld is, is van belang. Die berekeningen worden uitgevoerd door CBS, zij gebruiken hiervoor het programma TRIM (*TRends and Indices for Monitoring data*) waarmee bijvoorbeeld ook voor reptielen, vlinders, vogels en zoogdieren indexcijfers en trends berekend worden.

Indexcijfers en trends zijn niet alleen interessant, ze zijn ook nuttig. De cijfers maken duidelijk hoe het met onze soorten gaat, dat is natuurlijk nodig om in te kunnen grijpen wanneer het slecht gaat met een soort. Hieronder worden de resultaten besproken en grafisch geïllustreerd middels een grafiek. De grafiek geeft de indexcijfers voor de periode 1997-2014 en de trend over die periode (in rood). In de titel staat trendbeoordeling over de gehele periode en het aantal wateren (n= aantal plots) dat (ooit) bemonsterd is.

Vuursalamander

De vuursalamanderpopulatie is **sterk afgenomen**, na 2009 is de soort gecrasht. De vuursalamander staat op het punt te verdwijnen uit Nederland. De index van 2014 is 0,13 wat betekend dat de omvang van de populatie in 2014 ten opzichte van 1997 met ruim 99% is afgenomen. In het leefgebied wordt zeer intensief gemonitoord langs verschillende trajecten. Dat gebeurt onder gunstige omstandigheden (in het donker, liefst als het ook regent). In het Bunderbos wordt sporadisch nog een exemplaar gevonden. In het Vijlenerbos zijn de laatste jaren geen dieren gezien, ondanks extra monitoringsinspanningen. De instorting van de vuursalamanderpopulatie is te wijten aan de uitbraak van de schimmel *Batrachochytrium salamandrivorans* (Bsal). Deze schimmel is funest voor salamanders, ook voor onze andere inheemse watersalamanders. Bsal is inmiddels ook bij gestorven Alpenwatersalamanders in Vlaanderen aangetoond. De ziekteverwekker is ook aangetoond bij een salamandersoort (*Cynops ensicauda*) verzameld in 1861 in Azië en opgenomen in de collectie van Naturalis Biodiversity Center. De ziekte is dus waarschijnlijk afkomstig uit Azië. De Europese soorten zijn recent voor het eerst in contact gekomen met de ziekteverwekker en hebben om die reden weinig tot geen weerstand. Het laatste nieuws over de vuursalamander is te volgen via **www.SOSvuursalamander.nl**.

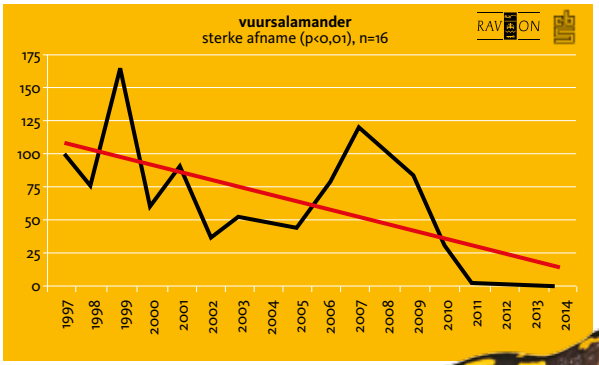

Knoflookpad

Het aantal knoflookpadden in ons land, bezien over de periode 1997-2014 en gebaseerd op de tellingen, is **stabiel**. Waarnemers luisteren in april en mei 's avonds, al dan niet met hydrofoon, naar de roep van de dieren. De roepende dieren zijn geslachtsrijp en het aantal geslachtsrijpe roepende exemplaren wordt geteld. Bijzonder is dat ook vrouwelijke dieren onder water kunnen roepen. De laatste jaren is er veel werk verzet om de soort vooruit te helpen. In 2001 werd het

Landelijk Beschermingsplan Knoflookpad opgesteld en in 2010 werd, nadat werd geconcludeerd dat habitatverbeterende maatregelen niet werkten, besloten over te gaan tot bijplaatsen en herintroductie (Crombaghs *et al.*, 2015). Het bijplaatsen van knoflookpaddenlarven heeft vooralsnog een beperkte invloed op de trend. In 2014 waren de uitgezette padden op locaties die door tellers van het meetnet gemonitoord worden nog niet geslachtsrijp, zij riepen dus nog niet en konden daardoor niet worden geteld. Alleen in Rheezermaten zijn in 2013 met zekerheid padden gehoord die afkomstig zijn uit het herintroductieproject, deze tellingen zijn meegenomen bij het bereken van de trend. Het vangen van de ouderdieren is mogelijk ook van invloed geweest op de trend. In 2012 en 2013 waren enkele voortplantingswateren, waar normaliter geteld wordt, met schermen afgeschermd, zodat op die plekken niet naar roepende dieren kon worden geluisterd. De invloed op de trend is waarschijnlijk beperkt, de trend op deze locatie wordt bijgeschat met behulp van de trends op de locaties waar in die jaren wel geteld is. Meer over de geschiedenis van de knoflookpad in Nederland (Bosman *et al.*, 2015), het hoe en waarom van bijplaatsing en herintroductie (Crombaghs *et al.*, 2015 en de toekomst van de knoflookpad (Ottburg *et al.*, 2015) is na te lezen in het tijdschrift De Levende Natuur van januari 2015, zie www.ravon.nl (> Infotheek > RAVON publicaties > Artikelen.

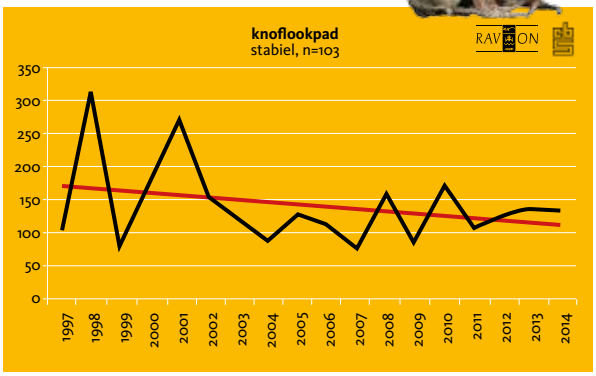

Geelbuikvuurpad

De indexcijfers en de trend van de geelbuikvuurpad werden tot voor kort berekend met gegevens uit vangst-terugvangstonderzoek. Dat gebeurde op de vijf locaties waar de soort van nature nog voorkomt: Groeve 't Rooth, Julianagroeve, Berghofweide, Wahwiller en het Gerendal. In 2013 is een eind gekomen aan deze arbeidintensieve wijze van monitoren. De indexen en de trend worden voortaan berekend met behulp van het aantal getelde (sub)adulte geelbuikvuurpadden bij een watertje. Jaarlijks zijn er drie telronden (in de maanden juni, juli en augustus) waarbij de watertjes van de vijf natuurlijke leefgebieden, bemonsterd worden. Sinds 2005 is de soort op enkele locaties in Zuid-Limburg geherintroduceerd, ook bij die locaties worden de watertjes bezocht om het aantal geelbuikvuurpadden te tellen. Volgend jaar zullen die cijfers ook gebruikt worden bij het berekenen van de indexcijfers en de trend nu het blijkt dat de soort er zich kan handhaven. De geelbuikvuurpad **neemt sterk toe**. In de gebieden waar de soort voorkomt worden veelal speciale beheersmaatregelen genomen waar de soort goed op reageert.

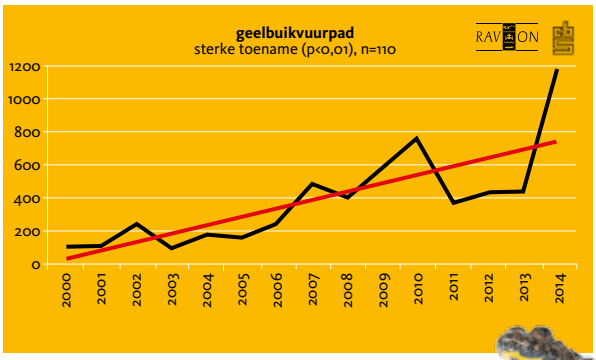

Vroedmeesterpad

De vroedmeesterpad wordt sinds 2001 gevolgd door het gericht scheppen met een schepnet naar larven. Tot en met 2013 gebeurde dat in een vaste selectie aan wateren binnen de elf natuurlijke leefgebieden (Hoge Fronten, Geuldalhelling Noord, Valkenburg, Ubachsberg, Geuldalhelling Zuid, Bemelen, Cadier en Keer, Gerendal, Eckelrade, Mheer, Kruisbosch en Holset). Binnen deze selectie waren ook wateren die uiteindelijk ongeschikt bleken te zijn en/of niet door de soort werden gebruikt. In 2014 is besloten alleen de wateren te volgen waar de laatste vijf jaar voortplanting is geconstateerd. Maar natuurlijk worden ook nieuw gegraven poelen, watertjes waar beheersmaatregelen zijn getroffen en potentiële voortplantingswateren gevolgd om maar niets te missen. Het aantal vroedmeesterpadden is **met mate toegenomen**. Dat geldt echter niet voor elk leefgebied. In Holset gaat het weer goed met de soort. Maar in Valkenburg, Geuldalhelling Zuid en Gerendal weet de soort zich maar nauwelijks te handhaven. Voor deze gebieden is maatwerk in beheer noodzakelijk om de soort op die plekken niet te verliezen.

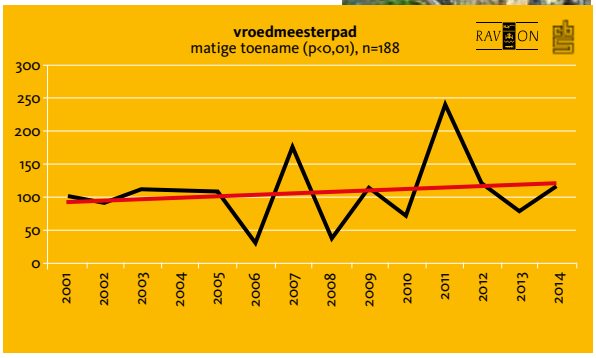

In het Gerendal worden bijvoorbeeld de laatste jaren maar enkele larven gevangen in één poel. Gelukkig zijn er inmiddels maatregelen genomen zoals het opschonen van enkele poelen nabij dit voortplantingswater. Hopelijk maakt de soort er snel gebruik van.

Boomkikker

Het aantal boomkikkers in Nederland is vanaf 2001 **sterk toegenomen**. Uitgezette boomkikkers zijn niet meegenomen bij het berekenen van de indexcijfers en de trend. De laatste jaren komen veel positieve signalen uit Zeeuws-Vlaanderen. In deze regio is veel nieuwe natuur ontwikkeld waar de boomkikker van profiteert. In het gebied 't Zwin, op de grens met België bereidt de boomkikker zich uit en versterkt hiermee ook de populatie van onze zuiderburen. Ook in Noord-Brabant gaat het op enkele plekken goed. Zo is De Brand goed bezet en weet de soort in de directe omgeving steeds meer wateren te bereiken. De dip in 2013 en 2014 weerspiegelt mogelijk niet de werkelijkheid, uit enkele regio's moeten nog tellingen van eerdere jaren verwerkt worden.

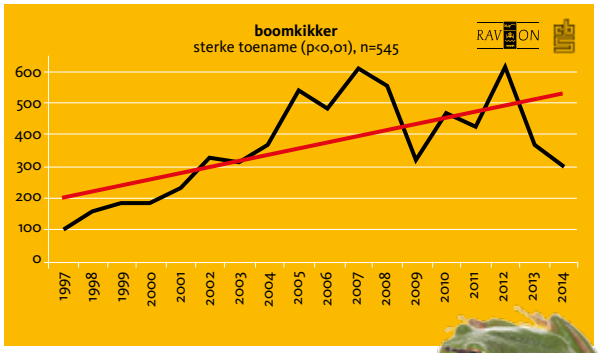

Literatuur

Bosman, W., R. Struijk, M. Zekhuis, F. Ottburg, B. Crombaghs, D. Schut & P. van Hoof, 2015. De Knoflookpad in Nederland: ondergang of 'slechts' een bottleneck? De Levende Natuur 116 (1): 2-6.

Crombaghs, B., I. Bebber, J. van der Zee, D. Schut, P. van Hoof, J. Janse, R. Zollinger, F. Ottburg, M. Zekhuis, J van der Weele, & H. Jansman, 2015. Kweek- en uitzetprogramma van knoflookpaddenlarven. De Levende Natuur 116 (1): 7-14.

Ottburg, F., B. Crombaghs, W. Bosman, M. Zekhuis, D. Schut, P. van Hoof, R. Struijk, R. van Westrienen, R. Zollinger, H. Jansman & R. Snep, 2015. Kan de Knoflookpad op termijn van de intensive care af? De Levende Natuur 116 (1): 15-20.

Losse waarnemingen omzetten naar daglijstjes

Het werken met daglijstjes binnen het NEM Meetnet Amfibieën is ontwikkeld om betere trends in verspreiding te kunnen berekenen voor soorten die voorheen middels aantalsklassen gevolgd werden. Hiervoor is het essentieel dat er complete daglijstjes bekend zijn (alle waargenomen amfibieën, alsmede de gehanteerde methoden zijn daadwerkelijk doorgegeven) en dat er een herhaalbezoek is geweest. Voor dit programma is er een kaartmodule ontwikkeld waarop kilometerhokken te zien zijn die voorgeselecteerd zijn (blauw) of reeds bezocht zijn (geel). De voorselectie van deze blauwe hokken is gebaseerd op oude waarnemingen van de doelsoorten en hun potentieel leefgebied (rugstreeppad, heikikker, poelkikker en kamsalamander). Deze hokken dienen ter sturing en motivatie ter voorbereiding. De lichtgele hokken (1x bezocht) hebben een grote urgentie om een herhaalbezoek af te leggen. Echter ieder kilometerhok kan worden geselecteerd en gebruikt voor het verzamelen van daglijstjes. Het streven is dat in het nieuwe seizoen van 2016 deels dezelfde hokken weer (minimaal) tweemaal bezocht worden voor de herhaling over de jaren.

Nu het veldseizoen afgerond is zijn we druk bezig een update te maken van de locaties waar daglijstjes verzameld zijn. Er zijn waarnemers die specifieke gebieden goed onderzocht hebben op het voorkomen van amfibieën en dit al als losse waarneming doorgegeven. Het is nu ook mogelijk om met terugwerkende kracht hier daglijstjes van te maken. Als de waarnemingen zijn doorgegeven via Telmee.nl kan dat via de kaartmodule alsnog gebeuren. Na inloggen op de kaartmodule (met je Telmee.nl-accountgegevens) wordt onder de kaart de optie "toon uw data in NDFF" zichtbaar. Door deze optie aan te vinken verschijnt in de kaart van Nederland gele bollen waar amfibiewaarnemingen van jezelf zijn doorgegeven. Zoom in naar de regio waar je hebt geïnventariseerd en klik op zo'n gele bol. Nu verschijnt er rechts van de kaart de datum met soortenlijst van je waarnemingen. Als dit bezoek inderdaad als compleet daglijstje kan dienen kan dat simpel worden bevestigd door op de knop "naar daglijst" te klikken. Nu is het hok en datum geselecteerd en hoef je alleen de tijd en methode in te vullen.

Samengevat zijn de stappen (zie figuren in kader pagina 15):

- Ga naar de kaartmodule en log in.
- Vink aan "toon uw data in NDFF".
- Zoom in naar de regio waar gegevens zijn verzameld.
- Klik op de ronde lichtbruine bol.
- Ga na of het inderdaad als een compleet daglijstje kan dienen.
- Klik rechts op de knop "naar daglijstje".
- Vul in de tijd en methode en klik opslaan. Nu zijn de losse waarnemingen als daglijst te gebruiken.
- Herhaal deze handelingen voor andere bezoeken en/of hokken.

De figuur geeft, na inloggen en inzoomen, de kilometerhokken weer (als gele bollen) waar eigen amfibiewaarnemingen zijn gedaan die rechtstreeks in Telmee.nl zijn gezet maar (nog) niet als daglijst gedefinieerd zijn. Door op zo'n bol te klikken verschijnt rechts de datum en waarneming met de optie er een daglijst van te maken.

Een andere nieuwe functie in de kaartmodule is het aangeven van de vindplaats met GPS-coördinaten. Nadat een soort is ingevuld met de details (aantallen/ stadia/sekse) kunnen onderaan de kaart de coördinaten worden aangevuld.

Losse waarnemingen doorgegeven via Waarneming.nl?
De kaartmodule voor het verzamelen van daglijstjes is nu gekoppeld aan Telmee.nl. Ook losse waarnemingen die via Waarneming.nl zijn doorgegeven zijn te gebruiken als daglijstje. Per mail (**meetnet@ravon.nl**) kan worden doorgegeven welke kilometerhokken als complete daglijstjes gebruikt kunnen worden. Noteer tijd en gehanteerde methode. RAVON voegt de daglijstjes dan toen aan het bestand.

Ook larven zijn slachtoffer van het Ranavirus. (Foto: Marc Schils)

Groene kikker besmet met Ranavirus. (Foto: Joran Jansse)

Eerste Hulp bij Ranavirus

Annemarieke Spitzen, RAVON

'It's not easy being green': ware woorden van Kermit de Kikker. Als amfibie heb je te maken met onder andere vervuiling, versnippering en verdroging van je leefgebied, er zijn drukke wegen om over te steken en dan komen er ook nog invasieve exoten die hybridiseren, je prederen of de competitie aangaan om voedsel en leefgebied. Om het leven van amfibieën nog lastiger te maken zijn er ook '*Emerging Infectious Diseases*' (EID): opkomende infectieziekten die in korte tijd een flink aantal slachtoffers kunnen maken. Ranavirus en chytridiomycose zijn wel de bekendste EID's voor amfibieën. Sinds 2010 is bekend dat Ranavirus in Nederland aanwezig is, en sinds die tijd is het vanaf Noord-Nederland naar het zuiden gezakt. Meldingen van massale sterfte bij amfibieën komen nu uit bijna alle provincies. Ranavirussen treffen zowel kikkers, padden als salamanders. Een uitbraak start vaak dramatisch, maar daarna neemt de intensiteit af. Desalniettemin kan een populatie als gevolg van een Ranavirus uitbraak volledig verdwijnen. Zeker voor kwetsbare soorten kan een uitbraak van Ranavirus desastreus zijn. Vindt u dode of zieke kikkers, padden of salamanders in uw tuin, neemt u dan contact op met ondergetekende. We kunnen dan overleggen of we de dieren kunnen komen ophalen, over hoe u ze het beste kan bewaren en of ze naar DWHC (Dutch Wildlife Health Centre) in Utrecht, of naar de Universiteit Gent (België) zullen worden gebracht voor nader onderzoek.

Wat nu te doen als Ranavirus in uw vijver wordt geconstateerd?
Het effect van Ranavirus op een amfibiepopulatie is niet eenduidig. Soms vindt zeer snel volledig herstel van de populatie plaats, maar een populatie kan ook volledig verdwijnen. Een tussenvorm is ook mogelijk. De populatie blijft dan 'hangen' op een fractie van wat het ooit geweest is. Het vervelende is dat er geen beheersmaatregelen zijn die genomen kunnen worden om het virus uit het water te krijgen. Ranavirussen kunnen lang overleven in water en in substraat. Het leegpompen van een vijver is dan ook geen effectieve maatregel. Het enige dat we kunnen doen is 'uitzitten'. Wachten en kijken wat er gebeurd en ondertussen proberen het leefgebied zo goed mogelijk in te richten zodat de amfibieën geen stress hebben (van bijvoorbeeld vissen), waardoor de dieren gevoeliger zijn voor een infectie. Belangrijk is dat er zeer terughoudend moet worden omgegaan met het verplaatsen van dieren en waterplanten. Met het overzetten van kikkervisjes of het delen van waterplanten kan geïnfecteerd water van de ene vijver naar de andere vijver worden overgebracht, waardoor ook daar zich het virus kan opbouwen.
Over het verloop van een infectie met Ranavirus in een natuurlijke situatie is niet veel bekend. Veel onderzoeken vinden plaats in laboratoria, of omvatten maar een beperkt aantal jaar en locaties. Heeft u sterfte als gevolg van Ranavirus, dan is het zeer waardevol een soort logboek bij te houden met hierin de aantallen gezonde, zieke en dode dieren die worden gezien. Zo kunnen we leren wat precies de effecten zijn van Ranavirus op amfibiepopulaties in verschillende delen van het land.
Belangrijk is dat we met z'n allen alert zijn op sterfte bij amfibieën, en mocht u iets verdachts zien, geeft u het dan alstublieft door. Het voorkomen dat Ranavirus (en ook chytridiomycose) zich snel kan verspreiden is iets waar we gezamenlijk aan kunnen bijdragen. Wees terughoudend met het bezoeken van verschillende amfibierijke locaties per dag, en desinfecteer veldmaterialen, laarzen en schoenen.

Op de website van RAVON staat een hygiëneprotocol met meer informatie. **Contact opnemen kan via Annemarieke Spitzen, a.spitzen@ravon.nl, via facebook (ravonNL) of via twitter (@RAVON).**

Addersymposium in het Jaar van de Adder

Aanleiding

Hoewel de langjarige trend van de adder stabiel is vertoont de soort de laatste 10 jaar een matige afname. Mede daardoor en het 15 jarig bestaan van de Werkgroep Adderonderzoek Nederland (WAN) is 2015 door RAVON uitgeroepen tot 'Jaar van de Adder'. De adder is dit jaar extra onder de aandacht gebracht middels diverse activiteiten bij natuurliefhebbers en terreinbeheerders. De activiteiten werden samen met de WAN georganiseerd. Hoogtepunt was het addersymposium, gehouden op vrijdagmiddag 18 september.

Addersymposium

Het addersymposium vond plaats in zalencentrum de Twee Marken in Maarn. Dat er veel belangstelling was bleek uit de volle zaal. Onder de deelnemers waren onder andere adder-geïnteresseerden, herpetologen, vrijwilligers, terreinbeheerders en ecologen van adviesbureaus. Raymond Creemers, teamleider bij RAVON, was de dagvoorzitter. Hieronder volgt van elke lezing een korte samenvatting.

Dagvoorzitter Raymond Creemers opent het symposium voor een volle zaal. (Foto's: Johann Prescher en Pedro Janssen)

Samenvattingen

15 jaar WAN en adderonderzoek (Pedro Janssen)

Als oprichter en voorzitter van de WAN deed Pedro Janssen de aftrap. In 15 jaar is een "idee" uitgegroeid tot een succesvolle werkgroep, met gedreven vrijwilligers en een enthousiaste stuurgroep. Hoogtepunten zijn onder andere de vele populatieonderzoeken, stages, onderzoeken (telemetrie, genetisch, adderbeten), publicaties, internationale samenwerking en het Slangenportaal. Wij hebben zin in de komende jaren. Op naar het 25 jarig jubileum."

De geschiedenis van het adderonderzoek op de Meinweg (Ton Lenders)

Ton Lenders gaf een lezing over de geschiedenis van het adderonderzoek op De Meinweg. Van de eerste systematische inventarisatie in de jaren zeventig tot de oprichting van het Nationaal Park De Meinweg (met als symbool de adder) en het Beschermingsplan Adder. Belangrijk punt in zijn verhaal is dat de goede samenwerking met de terreinbeheerder er voor zorgt dat suggesties van optimalisering van de adderhabitat veelal op korte termijn worden overgenomen en uitgevoerd.

Resultaten van meer dan 12 jaar adderonderzoek op het Hijkerveld (Rolf van Leeningen)

Op het Hijkerveld wordt al sinds 1999 onderzoek gedaan naar de adderpopulatie. Ondertussen zijn er al meer dan 10.000 adderwaarnemingen geregistreerd. Vorig jaar verscheen een rapportage waarin de resultaten van 12 jaar onderzoek zijn uitgewerkt. Rolf ging in deze presentatie kort in op een aantal van deze resultaten zoals leeftijden, seizoensmigratie en actieradius.

Natuurbeheer voor de adder. Lessen uit de praktijk (Jeroen van Delft)

Vanuit zijn ervaring met natuurbeheer voor reptielen ging Jeroen in zijn presentatie in op natuurbeheer gericht op de adder. Met veel fotomateriaal en ervaringen uit de praktijk liet Jeroen zowel goed als niet goed uitgevoerd beheer zien. Grootschalig denken maar kleinschalig uitvoeren is een belangrijk credo.

Sprekers Ton en Jeroen aan het woord. (Foto's: Johann Prescher)

Adder Film (Peter Keijsers)
Deze film van Peter laat een bijna volledig beeld zien van de adder in het Meinweggebied en het adderonderzoek dat daar wordt uitgevoerd.

De gevolgen van een heidebrand in het leefgebied van een populatie adders (Jelmer Groen)
Op 13 maart 2015 heeft er in het Fochteloërveen een flinke brand gewoed. Deze brand werd aangestoken in het gedeelte van het gebied waar Jelmer Groen onderzoek doet naar adders. In deze lezing gaf Jelmer een beeld van de omstandigheden direct na de brand en de resultaten in de periode na de brand.

Flitspresentatie - Kansen en bedreigingen voor adders op de Regelbergen (Wilco van den Berg)
Adders op de Regelbergen vormen een deelpopulatie van de meta-populatie in Boswachterij Kootwijk. Sinds 2000 leken de aantallen op de Regelbergen toe te nemen, vanaf 2009 nemen de aantallen echter af. Wilco ging in zijn lezing in op mogelijke verklaringen.

Flitspresentaties - Adderbeten! Hemmes en daarna (Pedro Janssen)
In 1973 publiceerde Hemmes zijn onderzoek naar adderbeten. Hij was de pionier in Nederland die rapporteerde over adderbeten. Van de periode voor en na Hemmes zijn adderbeten vastgelegd via historisch onderzoek, huisartsen benadering, RIVM, literatuur en registratie via website. Pedro ging kort in op een aantal resultaten.

Adders over de grenzen (fotopresentatie) (Ron Krol)
Deze fotopresentatie met foto's van Ron Krol en Pedro Janssen liet de addersoorten van Europa en hun leefomgeving zien. Deels in portretten, maar ook in hun leefomgeving. Van skipistes met ijsplaten tot in kleine Franse tuintjes, van warme, droge rotshellingen tot vochtige bosranden en van akkerlanden tot kerkhoven; adders zijn er te vinden.

De "vergeten" adderhabitats – sleutel tot het behoud van adderpopulaties!? (Dirk Bauwens)
Een interessante lezing van Dirk over de zomerhabitats van adders. In deze presentatie werd een beschrijving gegeven van deze habitats die in het Groot Schietveld (Vlaanderen) buiten de traditionele heideterreinen liggen en waar in de lage landen nog maar weinig onderzoek naar is gedaan. Behoud en beheer van die terreinen kan mogelijk van fundamenteel belang zijn voor het voortbestaan van de adderpopulaties.

Adderbeten in NW-Europa uit de 19e en 20e eeuw geanalyseerd (Rob Lenders)
Mensen lopen al eeuwenlang beten op van adders. De frequentie en de gevolgen van adderbeten zijn in de loop der tijd echter niet altijd hetzelfde geweest. Op basis van een analyse van bijna 2.800 historische adderbeten probeerde Rob in zijn lezing een antwoord te geven op de mogelijke oorzaken hiervan.

Tekst: Rolf van Leeningen & Pedro Janssen

Bijvangsten plaatjesonderzoek

Plaatjesonderzoek voor reptielen levert soms verrassend resultaat op. Deze foto ontvingen wij van Bastiaan Walpot, gemaakt op landgoed Boschoord tijdens zijn plaatjesonderzoek naar reptielen. Naast veel hazelwormen trof hij ook een ringslang aan. Op facebook toonde Bastiaan een foto van een adder die lekker samen met een ringslang onder een plaatje lag.

(Foto's: Bastiaan Walpot)

Verspreidings- onderzoek met behulp van een geologische kaart

De Alblasserwaard (ZH) is een typische Hollandse laagveenpolder die van de 11e tot 13e eeuw werd ontgonnen vanuit de hoger gelegen oeverwallen langs de rivieren de Lek, Merwede, Alblas en Giessen. Zo ontstond het huidige eeuwenoude cultuurlandschap met z'n dijken, sloten en het zo kenmerkende oer-Hollandse slagenpatroon.

De ondergrond in het centrale gedeelte van de Alblasserwaard bestaat voornamelijk uit veen, maar aan de randen van de Alblasserwaard werd voor de bedijking door de rivieren de Lek, Noord en Merwede een laagje klei afgezet op het veenpakket. Op veel plaatsen is deze strook klei enkele honderden meters tot wel meer dan een kilometer breed. Het zijn juist deze kleiige plekken waar de rugstreeppad wordt gevonden. De gronden dicht bij de dijk liggen relatief iets hoger dan de gebieden verderop in de polder, waar het veen door ontwatering in de loop der eeuwen is ingeklonken. In de delen van de Alblasserwaard waar het veen dagzoomt en waar het een stuk vochtiger is, worden niet of nauwelijks rugstreeppadden gevonden.
Toch blijken de smalle kleiige stroken langs de rivieren niet de enige plaatsen in de Alblasserwaard waar de rugstreeppad voorkomt. Ook uit het centrale- en oostelijk deel van de Alblasserwaard zijn waarnemingen bekend. Deze komen vooral uit Hoornaar, Goudriaan en Noordeloos. Deze oude dorpen liggen voor een groot deel op donken – rivierduinen uit de laatste ijstijd – en stroomgordels – oeverwal- en rivierbeddingafzettingen uit de periode van 6000-4000 BP – en hierdoor een stuk hoger dan hun omgeving. Mensen hielden hier droge voeten tijdens de vele overstromingen die de Alblasserwaard hebben geteisterd. Behalve de mens benut dus ook de rugstreeppad deze duizenden jaren oude landschapselementen, waardoor er midden in de veenpolders nog populaties rugstreeppadden zijn te vinden.

Rugstreeppad
(Foto: Richard Slagboom)

Bodemkaart van de Alblasserwaard. Legenda:
paars = veen, lichtgroen en groen = stroomgordels,
donkergroen = kleiafzettingen.
Gele stippen waarnemingen Rugstreeppad t/m 2013,
Rode stippen waarnemingen 2014 en 2015
(Bron: Bart Smit / ESRI Nederland)

Met behulp van een bodemkaart van de Alblasserwaard ben ik in 2014 en 2015 op een aantal zwoele voorjaarsavonden op zoek gegaan naar roepende rugstreeppadden. Daarbij maakte ik gebruik van de lokale wegen die, net als de dorpen, van oudsher zijn aangelegd op de hogere en stevige stroomgordels. Tot en met 2013 was de rugstreeppad bekend uit 65 km-hokken (bron: NDFF / Waarneming.nl). In het voorjaar van 2014 en 2015 hoorde ik, tijdens de 'geologische' inventarisatie, in nog eens 27 nieuwe km-hokken rugstreeppadden. Daarnaast werden ook in Alblasserdam en Goudriaan nog twee km-hokken ontdekt. De rugstreeppad is nu dus bekend in 94 km-hokken in de Alblasserwaard. Helemaal niet gek voor een laagveenpolder in het westen van Nederland.

Met een schuin oog op de kaart zie ik nog genoeg plekken waar je aan de hand van de ondergrond rugstreeppadden kan verwachten. Met een beetje mazzel hoop ik zo volgend jaar de 100 km-hokken vol te krijgen.

Richard Slagboom

Worst op het menu

Dat de opportunistische ringslang ons zo nu en dan verrast zal niemand meer verbazen maar de onderstaande melding geeft een geheel nieuwe dimensie aan het begrip cultuurvolger. Lei Paulssen is in Zuid-Limburg intensief met de ringslang bezig. Zo vangt Lei de dieren om met behulp van vangst-terugvangst iets te kunnen zeggen over populatiegrootte, groei en verplaatsingen. Nu willen ringslangen bij vangst nog wel eens hun prooi uitbraken, meestal een al dan niet dode kikker, pad of salamander. Maar de ringslang (een zwanger vrouwtje van 106cm) die Lei ving braakte een barbecueworst uit, zo'n typische duitse Weisswurst!

De ringslang blijkt een cultuurvolger en eet nu ook barbecueworst. (Foto: Lei Paulssen)

Wat vangt de kat?

Vanuit het uiterste zuidoosten van het land ontvingen we bijgaande foto van een door een kat gevangen en gedode ringslang. Dit was al de derde ringslang die door deze kat werd gevangen. In een klein reservaat langs de Worm, ingericht voor onder andere de ringslang, zijn met behulp van cameravallen vele katten vastgelegd die 'meppen naar alles wat beweegt'. Het behoeft geen betoog dat de plaatselijke ringslangbeschermers deze loslopende katten liever kwijt dan rijk zijn; en daarmee past deze melding prima in de discussie die momenteel gevoerd wordt over katten in de natuur. Heb jij ook een vergelijkbare melding of ervaring met katten en herpetofauna of vis, maak een berichtje en stuur hem door naar redactie@ravon.nl.

(Foto: Schmitz)

Gladde slang eet jonge adder

Maandagochtend 7 september met Fenna Blauw van Staatsbosbeheer op een verkenningstocht door het Bargerveen; we lopen over een kade waar regelmatig tijdens de monitoring gladde slangen en adders geteld worden. Het weer is onstabiel, korte buitjes met felle zonnige opklaringen en de temperatuur is ongeveer 18 °C en bijna windstil.

Al gauw zien we de eerste adder een volwassen vrouwtje. Even verderop ligt er een potloodgroot pas geboren exemplaar. Opeens zien we een rare kluwen slang liggen, om niet te verstoren naderen we voorzichtig en zien vol verbazing een gladde slang een addertje (sub addult) wurgen. Even later begint de maaltijd en de kop van het addertje verdwijnt in de bek van de gladde slang. Intussen blijft de wurggreep intact. We hebben verder de slang met rust gelaten en met spijt het ritueel niet verder gevolgd want we wilden verder niet verstoren.

(Foto: Ria Kramer)

Mulderskop

Vier subadulte gladde slangen onder een tegel

De Mulderskop is een heideterrein iets ten zuiden van Nijmegen. Er leeft een kleine, geïsoleerde populatie gladde slangen. Het aantal adulte individuen werd er in 2014 met een vangst-terugvangst-methode op slechts 15 tot 19 geschat. Gelukkig worden er jaarlijks op enkele vaste plaatsen juvenielen gezien. Om het monitoren van hazelwormen en gladde slangen te vergemakkelijken heeft de beheerder een aantal betontegels (50x50 cm) uitgelegd. Af en toe wordt daaronder een gladde slang gevonden, vaak meerdere keren hetzelfde individu onder dezelfde tegel. Vanaf april dit jaar (2015) werden onder een van de tegels tenminste twee verschillende kleine subadulten gezien (juvenielen van 2014, dus in hun 2e kalenderjaar) en een keer ook een grotere subadult (waarschijnlijk in z'n 3e kalenderjaar; vanaf het 4e kalenderjaar en een lengte van zo'n 44 cm zijn ze geslachtsrijp, dus adult). Maar op 8 augustus lagen er onder deze tegel maar liefst vier subadulten van verschillende grootte.

Drachtige vrouwtjes liggen soms samen te zonnen en pasgeboren juvenielen vertonen clustergedrag. Ook overwinteren gladde slangen wel gezamenlijk op een geschikte plek. Over het gedrag van subadulten is weinig bekend doordat ze slechts zelden gezien worden. In het Grenspark De Zoom-Kalmpthoutse Heide zaten er bij de 1.120 waarnemingen van gladde slangen tussen 1998 en 2013 slechts 46 (4%) subadulten en 139 (12%) juvenielen. De waarneming van vier subadulten onder één tegel suggereert dat gladde slangen ook in dit stadium en dit seizoen elkaar op geschikte plaatsen opzoeken. Hoewel dit voor de allerkleinsten wellicht niet zonder risico is, gezien het kannibalisme dat voor deze slang wel vermeld wordt...

Wilfried de Jong

Vanmiddag (24-8) m'n eerste juveniele gladde slang op Mulderskop. Kroop druk tongelend rond en kwam (uniek!) in buurt van juveniele zandhagedis. Hagedisje zag slangetje aankomen maar in plaats van weg te schieten kwam hij juist iets dichterbij, tot op zo'n 10 cm. Hij leek het slangetje te bekijken en maakte even een merkwaardige kronkelende golfbeweging met z'n staart (ooit van zoiets gehoord?). Waarna hij toch veilig wegschoot. De jonge gladde slang reageerde nauwelijks op het hagedisje; geen aanvalshouding of poging tot grijpen. Prooi toch maatje te groot voor hem? Jammer genoeg is de foto niet optimaal, maar goed is te zien dat het hagedisje naar het slangetje lijkt te kijken. Helaas was mijn toestel te traag om direct daarna vast te leggen dat het hagedisje nog iets dichter bij het slangetje kwam, met z'n lijf in die richting en met kronkelende staart. Zoals een hondje dat kwispelend bij een konijnenhol staat.

(Foto: Wilfried de Jong)

Het vierde en kleinste slangetje ligt verscholen tegen de staart van de slang links onder. Na enige tijd verdwenen de slangen in de verschillende holletjes onder de tegel. (Foto's: Wilfried de Jong)

Vragen over vrijwilligerswerk?

Geef het door aan onze Adviesraad!

Sinds enkele jaren heeft RAVON een Adviesraad. De Adviesraad bestaat uit een aantal ervaren vrijwilligers (momenteel 6) die gevraagd en ongevraagd advies geeft aan het bestuur van RAVON. De Adviesraad vertegenwoordigt op die manier de vrijwilligers van RAVON; jullie dus!

Bij de onderwerpen waarmee de Adviesraad zich bezig houdt, kun je denken aan bijvoorbeeld het herintroductiebeleid van RAVON maar ook aan de discussie die momenteel gaande is betreffende open data, oftewel wat gebeurt er met de gegevens die vrijwilligers invoeren bij Telmee.nl en Waarneming.nl.

Wij willen natuurlijk graag weten wat er onder de leden leeft. Wil je je mening geven of heb je vragen over onderwerpen die vrijwilligers aangaan, dan horen wij dat graag. Met jullie input kunnen wij jullie beter vertegenwoordigen!

Je kunt ons bereiken via **adviesraad@ravon.nl**. Ook als je vragen hebt met betrekking tot beleidsmatige onderwerpen die de vrijwilligers van RAVON aangaan, kun je dit via het genoemde emailadres kenbaar maken aan de Adviesraad.

Heb je zelf interesse om deel uit te maken van de RAVON Adviesraad? Ook dan kun je contact met ons opnemen via bovengenoemd emailadres.We horen graag van je!

Bert Broers, Daan van der Elsken, Gerard Smit, Jarno Beijk, Monica Wesseling, Robert Top

Tuintelling.nl

Al meer dan vijfduizend tuintellers

Onderzoeksteams van vijfduizend onderzoekers zijn in de wetenschap zeldzaam. Het *citizen science* project Jaarrond Tuintelling verwelkomde 5 november de 5000ste teller.
Bij *citizen science* kunnen burgers bijdragen aan het verzamelen van wetenschappelijke gegevens. 'Bij de jaarrond-tuintelling gaat het om inzicht in de natuurwaarde van tuinen. Met vijfduizend tuintellers kunnen we ontzettend veel leren over de waarde van tuinen voor onze natuur.

Voor de 5000ste teller Ans van Bruggen uit Ten Boer (Groningen) was een van de belangrijkste redenen om mee te doen aan het project dat je 'met andere ogen naar je eigen tuin gaat kijken'. Projectleider Birgit Brenninkmeijer vult aan: 'Al tellende ontdek je steeds meer. Dat is het succes van de tuintelling.'

Lars Soerink
Meer informatie www.tuintelling.nl

De 5.000ste geregistreerde tellers Ans en Jan van Bruggen uit het Groningse Ten Boer kregen door een team van het telproject een lekkere taart en een tuinadvies-op-maat. Bovendien staken de medewerkers van de samenwerkende natuurorganisaties ook de handen uit de mouwen. De tuin werd op een uiterst natuurvriendelijke manier 'winterklaar gemaakt'.

Save the date!

Op vrijdag 27 mei 2016 vindt de Vrijwilligersdag Natuur Noord-Brabant 2016 plaats, voor vrijwilligers die zich in Noord-Brabant inzetten voor monitoring, bescherming en kleinschalig beheer van natuurgebieden. Op deze dag kunnen Brabantse vrijwilligers, terreinbeheerders en soortenorganisaties elkaar beter leren kennen en kennis en ervaring delen op het gebied van biodiversiteit en natuurbeheer. Een actief programma met workshops, lezingen en excursies biedt een uitgelezen kans meer kennis van de Brabantse natuur op te doen. In de spotlight staan onder andere het op naam brengen van moeilijke soorten, de ecologie van soorten in relatie tot kleinschalig beheer, monitoringsmethoden en het gebruik van smartphone apps.

Organisatie
De Vrijwilligersdag 2016 wordt georganiseerd door FLORON, in samenwerking met Provincie Noord-Brabant, soortenorganisaties Sovon, RAVON, Zoogdiervereniging, De Vlinderstichting & EIS en de terreinbeheerders Staatsbosbeheer, Brabants Landschap, Vereniging Natuurmonumenten en Waterschap de Dommel

Vrijwilligersdag Natuur Noord-Brabant 2016

Locatie
De Vrijwilligersdag 2016 zal plaatsvinden in 'Het Klooster' in Waalre, met excursies naar de nabij gelegen Tongelreep, Visvijvers, Spinsterberg en Leenderbos.

Informatie en aanmelden
Meer informatie over het programma wordt eind 2015 bekend gemaakt op www.floron.nl. Dan is het ook mogelijk om u aan te melden. Stuurt u deze aankondiging gerust door naar andere geïnteresseerden. Wij hopen u 27 mei te mogen ontmoeten! Voor vragen kunt u mailen naar kantoor@floron.nl.

Edwin Dijkhuis

Oproep

Ook in 2016 gaan we in Noord- en Zuid-Holland weer glasaal en andere trekvissen met behulp van kruisnetten monitoren op diverse locaties. De monitoring duurt drie jaar en loopt van maart tot en met juni, de uitvoering is op maandag- en donderdagavond. Lijkt het je leuk om mee te doen met de monitoring, neem dan contact op met Martijn Schiphouwer (martijn.schiphouwer@ravon.nl).

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
27-05-2016	09.30 u	Waalre	Vrijwilligersdag Natuur Noord-Brabant 2016
12-11-2016	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag 2016

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023-5248391	■	■		
Arjan van der Lugt	Zuid-Holland	arjanvanderlugt@gmail.com				■	■
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024-7410600		■		
Carla van der Maas	Het Gooi	carlavandermaas@live.nl	06-38393861	■			
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connbarrett@yahoo.com	071-5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593-525620		■		
Domin Dalessi	Oost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040-2855216	■	■	■	
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331	■		■	■
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06-51527364				■
Geert van Poelgeest	KNNV Afdeling Delfland	afdelingDelfland@knnv.nl	015-2610048			■	
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06-42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Hans Eckhardt	Werkgroep KNNV Walcheren	jeckh@zeelandnet.nl				■	
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320-294939		■		
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06-46524630	■		■	■
Kees Musters	Werkgroep KNNV Walcheren	cjmmusters@zeelandnet.nl				■	
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545-473185		■		
Marijke Heijne	Vissenwerkgroep KNNV Afd. Delfland	mt.heijne@gmail.com	06-13070714				■
Martijn Schiphouwer	Vissenwerkgroepen Noord-Brabant, Overijssel & Zuid-Holland	martijn.schiphouwer@ravon.nl	024-7410608				■
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06-38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020-6650925		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06-24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06-22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06-51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478-514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Richard Struijk	Werkgroep Ringslangen Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024-7410607			■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06-54295218		■		
Stephan Huijgens	Limburg	danzigiv@gmail.com	06-53325705	■		■	
Theo Schuurmans	Aquatische WG Hoekschewaards Landschap	aquatischhwl@gmail.com	06-51051688				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@hetnet.nl	0475-537045		■		
Victor van Schaik	Vissenwerkgroep NHGL (Limburg)	v.vanschaik@home.nl					■
Vincent van der Spek	Duinen Waternet	vincent.van.der.spek@waternet.nl	020-608 75 75		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058-2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06-14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030-6963771	■	■		■

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

Zeeschildpadden

Dubbele vondst dikkopschildpad

Op 27 juli vond Ber van Perlo tijdens het kijken naar vogels een dode zeeschildpad op het strand bij de Hondsbossche Zeewering te Camperduin ter hoogte van De Putten. Het betrof een nog niet volwassen dikkopschildpad met een geschatte schildlengte van 55 à 60 centimeter. Het dier was zwaar gehavend. Op onderstaande foto is goed te zien dat de voor- en achterzijde van het schild ontbreken. Mogelijk is het dier geraakt door een scheepsschroef. Ber heeft alles gelaten voor wat het was en het kadaver als voer voor meeuwen achtergelaten. Thuis heeft hij de waarneming met foto in Telmee.nl gezet.

Het verrotte kadaver op het strand bij Hargen. (Foto: Pieter Toepoel)

Op 9 augustus vonden Patrick Bobeldijk en Nikita Ebner een zeeschildpadkarkas op het strand nabij Hargen. Het lag heel hoog op het strand, tegen de duinen aan. Zij hebben het gemeld bij de Dierenambulance Alkmaar en Pieter Toepoel is meteen uitgereden om het dode dier op te halen. Het exemplaar vertoond grote overeenkomsten met het dier dat op 27 juli aanspoelde. De afstand tussen Camperduin en Hargen is ongeveer twee kilometer. Opvallend is het touw om de nek. Mogelijk is dit bevestigd om het dier hoger het strand op te trekken.

Geprepareerde schedel dikkop-schildpad. (Foto: Esther Dondorp)

De Dierenambulance heeft contact gezocht met Naturalis Biodiversity Center in Leiden. De volgende dag is Esther Dondorp naar Alkmaar gereden om het kadaver op te halen. Hier is een deel van het skelet geprepareerd en opgenomen in de collectie onder collectienummer 48303.

Edo Goverse

Voor alle zeeschildpadsoorten geldt een prepareerverbod. Het is dus niet toegestaan om zonder ontheffing een gevonden exemplaar, of delen ervan, te bezitten en/of te (laten) prepareren. Aangespoelde levende zeeschildpadden hebben acute medische hulp nodig. In 2008 werden twee levende zeeschildpadden gevonden. Het ene dier kwam via een kleine omweg bij Burgers' Zoo in Arnhem terecht en het andere dier bij Diergaarde Blijdorp. In 2011 werd een levend exemplaar bij Monster gevonden en deze is overgebracht naar Sea Life Scheveningen. De opvang ging goed, maar het bleek wel dat er veel onduidelijkheid was over wet- en regelgeving. Daarom heeft RAVON met alle betrokken partijen een zeeschildpaddenprotocol opgesteld en meegezonden met deze nieuwsbrief. Een mooi moment om het protocol in een nieuw jasje te steken en het onder de aandacht te brengen bij iedereen!

Jonge dode dikkopschildpad aangespoeld bij Camperduin op 27 juli 2015. (Foto: Ber van Perlo)